

• RECENZIE A ANOTÁCIE •

DANIEL DOBIÁŠ: **Kritický racionalizmus a idea otvorenej spoločnosti K. R. Poppera**

Košice: Univerzita P. J. Šafárika, 2012, 220 strán, ISBN 978-80-7097-918-1

Daniel Dobiáš vo svojej monografii zreteľne a presvedčivo približuje svet a myšlienkový odkaz K. R. Poppera. Ralph Dahrendorf považuje Karla Poppera za mysliteľa, ktorý nepodľahol pokušeniam neslobody. Okrem neho sú to autori ako Raymond Aron alebo Isaiah Berlin. Je to generácia mysliteľov narodená v prvom desaťročí 20. storočia, v ktorom činne pôsobila prakticky takmer celé storočie. Popper je spočiatku plne oddaný filozofickým a metodologickým bádaniam. V rámci „viedenského krúžku“ sa venuje hraničným otázkam, ktoré priniesla teoretická fyzika, a problémom, ktoré nastoľuje teória vedy. Ako exaktne mysliaci človek nemá veľké pochopenie pre iracionálne smery, ale ani pre interpretácie, ktoré sa opierajú o výklad sveta prostredníctvom jazyka. Jeho základná myšlienka inšpiruje dodnes. Žijeme vo svete neistôt a postrehy (indukcie) na pochopenie sveta nepostačujú. Preto potrebujeme dedukcie a teórie sú vždy iba hypotézami. Pokrok existuje, novými teóriami prekračujeme staré koncepty. Týmito myšlienkami sa Popper stal známym, ale ako dobre vieme, doba pripravila iné skúšky. Po odchode na Nový Zéland píše svoju významnú prácu *Otvorená spoločnosť a jej nepriatelia*, v ktorej sa vyrovnáva s Platónom, Hegelom a Marxom. Aplikovať vedeckú logiku na politiku sa tak stalo vlastne jeho osudom. Zápasit' s dogmatizmom a vševedúcnosťou filozofov Karla Poppera postavilo do pozície angažovaného pozorovateľa politického života.

Daniel Dobiáš vo svojej monografii *Kritický racionalizmus a idea otvorenej spoločnosti* K. R. Poppera ponúka štyri rámce úvah. V prvom rámci sa venuje filozofii kritického racionalizmu a intelektuálnej zodpovednosti. Presvedčivo ukazuje, z čoho vychádzajú jeho kľúčové argumenty. Hypoteticko-deduktívny model poznania sme spomenuli, Popper hľadal ďalej a navrhol kritérium demarkácie. Nie všetci sa však zhodujú s Popperovými hľadiskami. Tieto všeobecné idey sa dajú ťažko testovať, pretože samy osebe nevedú k definitívnym predpovediam. Pravda, tieto poznámky v žiadnom prípade neznamenajú stratu úcty voči K. R. Popperovi. Idea „konečného vysvetlenia“ nie je rezignáciou na poznávanie. Citlivo je vnímaná,

opäť spomeniem fyzikov a ich hľadanie finálnej teórie. Faktom pritom je, že existovali a existujú vedci, ktorí si namýšľali, a namýšľajú dodnes, že našli finálnu teóriu.

Je zrejme aj Popperovou zásluhou, že sa v Európe doteraz diskutuje o „novom osvietenstve“. Hádám by som iba doplnil, že k tomuto odkazu sa hlásia mnohí autori. Inšpirácia je, trúfam si povedať, stále silnejšia.

K. R. Popper formoval koncept otvorenej spoločnosti v kontexte odmietnutia uzavretých systémov a historicizmu. Dnes sa niektorým analytikom (najmä politickým) nepáči slovo neurčitost'. Popper jasne radí, že je potrebné ísť dopredu, do neznáma, do neurčita, neistoty, pričom rozum používame na to, aby sme stvorili oboje – istotu a slobodu. Je žiaduce oceniť spôsob, akým Daniel Dobiáš interpretuje Popperove názory na Platóna, Hegela a Marxa. Tam, kde by si iní prihrievali polievočku vlastnej premúdenosti, podporenej dobovou módu, nastupuje pokus o rozvážne zamyslenie. To sa týka aj spôsobu, akým cituje v daných súvislostiach svojich pedagógov.

K. R. Popper bol erazmián. Nenáhodne, teda nevyhnutne hodnotovým jadrom otvorenej spoločnosti je kresťansko-humanistická tradícia. Osvietenstvo a demokracia nie sú procesy, ktoré sa presadia okamžite, akosi automaticky, bez odporu a príležitostných porážok. Je dokonca možné, že mnohé výdobytky citovaných období môžu zaniknúť a stratiť sa – opäť citujem prívržencov K. R. Poppera. Ide najmä o myšlienku, že dejiny sú otvorené a neplatí to iba v jednom smere.

Ako sa bude politická veda „pasovať“ s otvorenosťou v multipolárnom svete, ktorý de facto nastupuje?

Podľa K. R. Poppera by vlády mali odchádzať bez krviprelievania. To plne súzvučí s myšlienkami o prepojení racionalizmu a humanizmu, ktoré – ako Daniel Dobiáš inšpirovaný Popperom ukazuje – sú omnoho silnejšie ako prepojenia medzi iracionalizmom, antiravnostárskym, antihumanistickým postojom.

Monografiu PhDr. Daniela Dobiáša, PhD., vydala Katedra politológie Filozofickej fakulty Univerzita P. J. Šafárika v Košiciach. Monografiu, jej vydanie hodnotím vysoko pozitívne. Je určená nielen študentom, doktorandom a odborníkom v oblasti politickej vedy a filozofie, ale aj širšej verejnosti, ktorú otázky sveta, v ktorom žijeme, nepochybne zaujímajú. Prácu napísal podľa môjho názoru aj skvelým jazykovým štýlom. Domnievam sa, že jej vydanie je politologickou udalosťou.

Svetozár Krno

MICHAL POLÁK: **Hlavou proti vetru**

Bratislava: SOK, 2011, 431 s., ISBN 978-80-89166-35-0

Práca Michala Poláka *Hlavou proti vetru* je súborom článkov, vychádzajúcich v rozmedzí rokov 1990 – 2010 jednak v týždenníku Slovo, ktorého bol autor šéfredaktorom, a jednak na internetovej stránke www.hejrup.sk. Kniha ponúka autorove reflexie k mnohým spoločenským témam a konkrétnym udalostiam, ktoré ovplyvňovali dejiny a ktoré aj dnes vzhľadom na súčasné pomery otvárajú početné otázky. Autor zaznamenáva obrat v intelektuálnom myslení na Slovensku, vyznačujúce sa po roku 1989 radikálnym odmietaním myšlienok socializmu, biľagovaním všetkého, čo len naznačovalo príklon ku komunizmu a hlásilo sa k ľavici. Začiatkom 21. storočia, ako píše, „*tento skostnatený svet oklamáný kapitalistickou propagandou*“ kriticky reflektuje imperialistické ťaženie do Iraku či sociálne problémy v krajinách tretieho sveta, čo znamená postupné prebúdzenie sa širších vrstiev obyvateľstva celého sveta. Dokladom toho je napríklad vznik Svetového sociálneho fóra v Porto Alegre, povstanie proti zosnovanému zrúhnutiu Huga Cháveza vo Venezuele či vydanie práce Michaela Alberta o novom ekonomickom systéme, ktorý by mal nahradiť kapitalizmus. V pozadí autorových úvah je prítomná dezilúzia, ktorú priniesli zmeny po roku 1989. Kriticky vníma súdobý kapitalistický režim a poukazuje na negatívne prejavy, ktoré tento režim generuje. Táto kritika je východiskom jeho neskorších úvah nad systémovými alternatívami, ktoré by mohli súdobý režim prekonať. Ako o sebe tvrdí sám autor, je socialistom, čo v jeho ponímaní značí, že „je motivovaný predstavou spoločnosti spájajúcej sociálnu spravodlivosť s demokratickou samosprávou a osobnou slobodou“ (s. 9).

Kniha je štruktúrovaná do deviatich oddielov, ktoré obsahujú články s istou jednotiacou líniou. Zachytávajú široké spektrum tém, okrem politických otázok týkajúcich sa Slovenska, Európskej únie či celosvetových problémov, ktorých menovateľom je kapitalistický socio-ekonomický systém, cez alternatívny voči nemu sa autor dotýka i ekológie, umenia a dostáva sa až na rovinu individuálnej skúsenosti obyvateľa kapitalistickej krajiny.

Prvý oddiel, *Trasoviská a východiská*, obsahuje tri autorove texty vzťahujúce sa k trom historickým okamihom: k zmene spoločenskej klímy, teda k istému vykročeniu z ideologickej zaslepenosti kapitalizmom, predstavované vznikom antiglobalistických hnutí a diskurzom o alternatívach voči kapitalizmu, ďalej k reformnému politickému procesu v roku 1968

a k udalostiam novembra 1989. Tieto témy rezonujú i v nasledujúcich oddieloch práce.

V druhom oddiele, nazvanom *Slovo ku dňu*, autor v krátkych článkoch poukazuje na niektoré aspekty života v kapitalistickej spoločnosti (bezdomovosť, chudoba, nezamestnanosť a i.), pričom sa orientuje na jednotlivé fenomény či konkrétne udalosti na slovenskej alebo svetovej politickej scéne a priamo identifikuje ich účinok na život jednotlivca.

Tretí oddiel, *Hĺbka ponoru*, sa venuje podrobnejším analýzám problému prekonia súčasného neuspokojivého stavu. Ako jeden z kľúčových problémov vníma autor vplyv kapitalistickej ideológie na vedomie robotníckej triedy, ktorá je vo svojom postavení značne frustrovaná. „*Jedným z problémov ľavicovej či odborárskej identity je v tom, že málokto sa dnes chce vedome prihlásiť k tomu, že áno, on je ten ‚loser‘, ten slabo platený, ba chudobný, ten nevzdelaný, ten, ktorý robí špinavú robotu. Naočkovali nám mozgy predstavou, že skutočný človek je vlastne len ten, kto má peniaze, ostatní sú odpad. Ťažko niekoho pobádať k tomu, aby sa postavil na námestie a hrdo zvolal: Ja som skrachovanec*“ (s. 81). Polák kladie dôraz na aktivizáciu proletariátu, ktorý tvorí masu obyvateľstva našej krajiny. Bez uvedomenia a zápasu práve tejto triedy podľa neho k zmene na Slovensku nikdy nedôjde. Vplyv kapitalistickej ideológie je prítomný i v diskreditovaní úvah o možnosti iného spoločenského systému. Heslo, že niet inej alternatívy, je v spoločnosti prítomné ako neochvejné dogma. Podobne tento stav opisuje i M. Hauser, keď hovorí, že „*spoločenský systém neskorého kapitalizmu navodzuje dojem osudovosti a vyvoláva spoločensky nutné zdanie, že nemôže existovať nič iného, než čo bezprostredne existuje... Systém, ktorý je iracionálny, vyvoláva zdanie racionality! Zdanie, že ekonomický systém už nie je kapitalistický a iracionálny, ale je racionálne spravovaný napomáha integrácii jednotlivcov i pracujúcej triedy do systému.*“¹

Ako jeden z viacerých momentov tvoriacich oficiálny myšlienkový rámec súčasnej slovenskej spoločnosti autor vo viacerých článkoch zaznamenáva i vplyv katolíckej cirkvi a poukazuje na negatívne dosahy jej pôsobenia v spoločensko-politickom živote.

Štvrtý oddiel knihy, ktorý nesie názov *Na zlobu doby*, tvoria texty zaoberajúce sa konkrétnymi udalosťami, ktoré formovali tvár ponovembrového Slovenska. Polák sa tu venuje napríklad vstupu do NATO, opisuje fašistické tendencie v politike i v uliciach, poukazuje na lživosť tvrdení, že žijeme v demokratickom a slobodnom systéme, miesto toho

¹ Hauser, M.: *Prolegomena k filozofii súčasnosti*. Praha: Filozofia 2007, s. 95, 98.

jasne na konkrétnych činoch štátnych predstaviteľov a bezpečnostných zložiek vykresľuje obraz pripomínajúci skôr „policajný štát“, ktorý využíva výsluchy, anonymné udania, násilie voči pokojným demonštrantom a podobné nástroje na kontrolu a útlak tých, ktorí sa nestotožňujú s myšlienkami verejne sa šíriacej propagandy.

V oddiele *Ako páli ľavica* sleduje premeny ľavicových strán na Slovensku. „Základné politické smerovanie Slovenska sa určilo rokom 1989 a následným triumfom globálneho kapitalizmu. Krachom sovietskeho systému sa neuvolnila cesta demokratickému socializmu, ale hegemonii reakčného pravicového myslenia a následnej ‚revolúcii zhora‘ (teda ‚ekonomickkej transformácii‘)“ (s.148). Na tomto základe načrtáva zložitú postavenie KSS, ktorá sa po roku 1989 rozdelila na tradičnú a reformnú krídlo. Polák sleduje cestu premien od reformnej ľavicovej SDĽ až po vznik a pôsobenie strany SMER.

Šiestym oddielom *Kráska i zviera* sa autor vyjadruje k vplyvu Spojených štátov na globálne politické a ekonomické dianie. Problematickuje fenomén terorizmu a poukazuje na nebezpečenstvo tzv. vojny proti terorizmu. Považuje ju za nástroj, ktorý sa bude dať použiť proti všetkým odporcom súčasného svetového poriadku. Aj keď autor otvorene vystupuje proti imperialistickej politike Spojených štátov, neprikláňa sa k bezduchému antiamerikanizmu, ktorý kladie na roveň antisemitizmu či rasizmu. Píše: „*Spojené štáty sú Rímom, proti ktorému sa treba brániť. Ale ich obyvatelia samotní sú v drvivej väčšine obyčajnými ľuďmi, ktorí nie sú ani o nič lepší, ani o nič horší ako my*“ (s. 186). Antiamerikanizmus takto dogmaticky nevzťahuje na celý národ, ale na konkrétny politický aspekt, ktorý predstavuje socio-ekonomický systém tohto národa. Polák kladie dôraz na medziľudskú solidaritu bez ohľadu na náboženskú orientáciu, národnostnú príslušnosť či rasové rozdiely.

Podstatnú úlohu v Polákových úvahách zohráva minulosť, ktorá podľa neho nie je mŕtva a niekedy rozhoduje o budúcnosti. Preto vidí dôležitosť v zamýšľaní sa nad historickými udalosťami, ktoré majú nespochybniteľný dosah na prítomnosť. V tejto súvislosti je rovnako dôležité uvažovať i o osobnostiach, ktoré dané udalosti buď svojim pôsobením myšlienkovovo ovplyvňovali, alebo ich sami aktívne formovali. Medzi takéto postavy patrí napríklad A. Hlinka, A. Dubček a iní, ktorých mená autor v článkoch často spomína. V konkrétnom oddiele knihy, ktorý Polák nazval *Dejiny a postavy*, sa v jednotlivých textoch venuje S. Allendemu, G. Orwellovi, P. Tigridovi, E. Saidovi a J. Kuroňovi.

V stati *Odkiaľ a kam* autor rozoberá východiská a možnosti nového spoločenského usporiadania. Vyrovnáva sa s tzv. „reálnym socializmom“, komunizmom a snaží sa nájsť akúsi „tretiu cestu“, o ktorú by sa mohla zachytiť budúcnosť spoločnosti. V prvom rade zdôrazňuje, že komunizmus nemožno stotožňovať s fašizmom. Kritizuje však, a to na viacerých miestach v práci, reálny socializmus vo východnom bloku, teda i v ČSSR, do roku 1989. ZSSR bol podľa autora upadajúcou krajinou. Napriek tomu, že sa kriticky stavia k politickej klíme v bývalej ČSSR, vyzdvihuje aj kladné stránky režimu, ktoré nachádza v plnej zamestnanosti alebo sociálnych istotách. Dodáva však, že väčšinu z toho, čo u nás poskytoval reálny socializmus, dokázal širokým vrstvám obyvateľstva v povojnových rokoch zabezpečiť i európsky model kapitalizmu. Rovnako zdôrazňuje, že chyby, ktoré reálny socializmus sprevádzali, napokon tento minulý pokus o humánnu a spravodlivú spoločnosť zahubili. Príčiny pádu reálneho socializmu teda autor vidí skôr v systéme samom, než v celkovej medzinárodnej situácii, od sedemdesiatych rokov charakterizovanou krízou kapitalizmu, ktorý preto nevyhnutne potreboval expandovať do krajín východného bloku.

Hodnotenie minulosti opäť zohráva významnú úlohu v súčasnom chápaní socializmu. Pád tohto systému podľa autora podkopával sebadôveru socialistov a urobil zo socialistickej agitácie takmer nemožný podnik. Aj keď Polák uznáva niektoré pozitíva bývalého režimu, jasne hovorí, že „*ako model pre budúcnosť reálny socializmus slúžiť nemôže a nesmie. Utrpenie jedných nemôže byť v socialistickej spoločnosti ospravedlňované spokojným životom druhých ... práve ľavica sa musí na ‚reálny socializmus‘ dívať kriticky... Nové hnutie za oslobodenie, ktorého prvé známky už dnes vidíme na uliciach západných a južných miest, nebude a nemôže byť totožné s hnutím komunistickým, znova a znova sa bude stretávať s týmto obvinením*“ (s. 250, 251). Autor sa odkláňa od marxistického postoja nielen v tom, že distancovaním sa od reálneho socializmu nepristupuje k dejinám dialekticky, ale tiež implicitne predpokladá harmonický prechod od jednej spoločenskej formácie k druhej. Tú považuje za ideálny stav, ktorý by mal byť nastolený. Samotný Marx však rozlišuje dve fázy komunizmu; v prvej fáze, teda v socializme, povedané jeho slovami, „*nejde o komunistickú spoločnosť, ktorá sa vyvinula na vlastnom základe, ale naopak o takú, ktorá práve vychádza z kapitalistickej spoločnosti, ktorá má teda po každej stránke, ekonomickej, mravnej i duchovnej ešte materinské znamienka spoločnosti,*

z ktorej lona vychádza“.² Za takéto materské znamienka by sa z tohto uhla pohľadu dala považovať i tzv. „byrokratická diktatúra“, ktorú autor kritizuje, a rovnako tiež často spomínaný nedemokratický charakter socialistického štátu. V hodnotení reálneho socializmu z rokov 1948 – 1989 je nutné prihliadať i k širším historickým súvislostiam, ktoré jeho činnosť a charakter v mnohých smeroch podmieňovali.

Z hľadiska súčasnej situácie zastáva Polák sociálnodemokratické stanovisko. Práve v aktivitách sociálnej demokracie nachádza východisko z neblahej súdobej situácie. Postavenie sociálnej demokracie v tejto súvislosti aj podrobne analyzuje. Podľa Poláka je sociálna demokracia založená na hlbokom rozpore – na jednej strane chce brániť excesom kapitálu, no na strane druhej je závislá od dobrého výkonu presne tej istej mašinérie, ktorú chce krotiť. V okamihu, keď sa ekonomika dostane do krízy ziskovosti, kompromis medzi týmito dvoma rovinami je neudržateľný. V tej chvíli podľa autora možno vykročiť dvoma smermi, a to buď v snahe obnoviť výkonnosť systému začať okresávať a napokon likvidovať sociálny štát, čo je cesta neoliberalizmu, alebo sa môže pokúsiť obmedziť závislosť spoločnosti od trhu, čo predpokladá vyvinutie systémovej alternatívy voči kapitalizmu. Autor zastáva práve túto druhú pozíciu a v spomínanom oddiele knihy sa venuje analýze troch možných systémových alternatív: „kybersocializmu“ alebo kybernetickému socializmu P. W. Cockshotta a A. Cottrella, participatívne plánovaniu P. Devina a participatívnej ekonomike M. Alberta a R. Hahnela. Tieto alternatívy, ako píše Polák, „nie sú dôležité preto, že by sa mali stať doslovnými plánmi budúceho vývoja... Ich účelom nie je, aby boli do bodky zrealizované. Sú však praktickou ukážkou toho, že je možné logicky a premyslene uvažovať inak, než ako to predpisuje momentálne dominantný myšlienkový rámec“ (s. 261). Podobné myšlienky sú teda vnímané ako istá záruka pokroku.

V poslednej stati nazvanej *Rozhovory* autor predkladá názory osobností, ktoré sa rôznorodo aktivizujú v sociálno-politickom dianí. Vyjadrujú sa k aktuálnej situácii, možnosti alternatív a ďalším širokospektrálne koncipovaným otázkam. Stať obsahuje rozhovor s M. Albertom, C. Offem, J. Zamkovským, J. Mencingerom, W. Merklom, B. Greskovitsom, A. Hillardom, M. Hauserom, J. Kellerom, E. Gindlom, O. Onarou, D. Cravenom, J. Beckerom a M. Tížikom.

Texty Michala Poláka majú široký záber – od medzinárodnej politiky, cez vývoj ekonomickej situácie

vo východnej Európe, slovenskú politickú scénu, etické hodnoty, každodenný život človeka v kapitalistickom režime, myšlienkový rámec diktovaný propagandou, voči ktorému sa autor ostro vyhradzuje, siahajú až k možným alternatívam voči kapitalizmu, úvahám o jazyku a jeho spoločenských funkciách či k problematizovaniu originality umeleckých diel. Polákove stanoviská sú sociálnodemokratické a súborom predkladaných článkov chce ukázať, že na udalosti, ktoré denne zaznamenávame v našom okolí, či ktoré sme v minulosti prežili, možno nazerať i z hľadiska odlišného myšlienkového rámca, ako toho, ktorý je v súčasnosti presadzovaný, ba viac, že práve nové videnie je oslobodením sa spod jarma kapitalistickej ideologickej hegemonie a je nevyhnutné pre pokrok stelesnený vymenením sa z kapitalistických spoločensko-ekonomických štruktúr.

Dominika Dinušová

MAREK HRUBEC: Od zneuznání ke spravedlnosti. Kritická teorie globální společnosti a politiky.

Praha: Filosofia, Edice Filosofie a sociální vědy, 2011, 564 s., ISBN 978-80-7007-362-9

Zneuznanie. Jav, fenomén, neduh prejavujúci sa predovšetkým v súčasnosti s nesmiernym rozsahom a intenzitou od tej najnižšej mikroúrovne každodenných medziľudských vzťahov až po zneuznanie politické, sociálne, kultúrne a v neposlednom rade nadrozmerne, presahujúce rámce lokálne, regionálne a prebiehajúce na úrovni globálnej, na úrovni jednotlivých civilizačných celkov.

Marka Hrubca, popredného českého filozofa, riaditeľa Centra globálnych štúdií, zápas o uznanie trápi už roky. Verejnosť odborná a laická sa teda musela dočkať logického vyústenia jeho snáh o „boj“ za spravodlivosť v podobe názorov a myšlienok zachytených na vyše 500 stranách. Kniha *Od zneuznání ke spravedlnosti* tým pádom ani nemohla niesť výstižnejší názov. Podtitul „Kritická teorie globální společnosti a politiky“ v sebe zahŕňa základ, od ktorého sa celá jeho argumentácia odvíja.

Ak sa niekomu môže javiť kniha na prvý pohľad príliš rozsiahla, a tým pádom aj pôsobiaca príliš bachrato a ťažkopádne, pravý opak je pravdou. Aj pre nezainteresovaného čitateľa bude štruktúra obsahu pomerne jednoduchá vo svojej prehľadnosti a logickej nadväznosti. Čitateľ nadobudne pocit, ako keď dopelý chytil dieťa za ruku a prevedie ho celým svetom,

² Marx, K.: *Kritika gothajského programu*. In: Marx, K. Engels, F.: *Vybrané spisy v piatich zväzkoch*, zv. 4, Bratislava: Pravda, 1978, s. 17.

rozprávajúc mu nesmierne zaujímavý príbeh o dobre a zle, o spravodlivosti a nespravodlivosti, o chudobe a bohatstve, o slabých a silných, o vojne a mieri. Aspoň takéto zjednodušené pocity a dojmy som nadobudol, po oboznámení sa s touto inšpiratívnou prácou autora.

Buďme konkrétnejší. Hrubcova monografia je rozdelená do piatich častí a celkovo desiatich kapitol. Prvej časti je potrebné venovať možno trochu viac sústredenia a pozornosti ako ostatným. Ide o pasáže metodologického charakteru, ktoré v sebe obsahujú metodickú trichotómiu: kritika – vysvetlenie – normativita. Autor vznáša výčitku, ktorá sa týka doterajšej práce s týmito postupmi, predovšetkým v súvislosti s ich separátnym používaním. Kladie oveľa väčší dôraz na ich vzájomné prepojenie, na väčšiu artikuláciu ich vzájomných vzťahov, ako to podobne akcentoval Herbert Marcuse. Trichotómia, ktorej sa podrobne venuje, je založená na troch základných prístupoch sociálnych aktérov k problematickej realite a k jej prekonávaniu. Prvým prístupom je odmietnutie, druhým je naopak prijatie a nakoniec tretím vytvorenie. Odmietnutie znamená kritický postoj daného aktéra k problematickej skutočnosti. Prijatie je akýmsi extrahovaním pozitívnych prvkov z celkového negatívneho pozadia reality, teda nachádzanie a identifikovanie aj toho pozitívneho na kritizovaných javoch. Vytváranie sa týka práce s pozitívnymi prvkami skutočnosti, resp. ich vyzdvihnutia a rozvinutia do žiaduceho, želaného stavu, teda do noriem a ich usporiadania. Autor zdôrazňuje, že tento sled na seba naväzujúcich krokov nie je len jednorazovým prístupom, ale ide o opakujúci sa dej! Autor v tejto časti pracuje predovšetkým (no nielen!) s textami M. Walzera a A. Honnetha, pričom špecifikuje nedostatky a vyzdvihuje pozitíva ich prístupov.

Na plynulý prechod k ďalším kapitolám je samozrejme kritická teória prezentovaná detailnejšie na rozboroch programových dokumentov s dôrazom na Maxa Horkheimera, Herberta Marcusa, Jürgena Habermasa. Následne je priblížený jej samotný vývoj, ktorý Hrubec zobrazuje na premene paradigiem v priebehu vývoja kritickej teórie.

Vo vzťahu k čitateľom a ich potenciálnemu záujmu o túto knihu a konkrétne o oboznámenie sa s kritikou teóriou musím vyjadriť autorovi uznanie za spracovanie predmetných dvoch kapitol. V jednoduchosti je krása a čo sa týka kvalitatívnej stránky spomínanej časti, vyzdvihujem jej komplexnosť a zároveň jednoduchosť, ktorej však nechýba nič, čo by malo výklad zásadným spôsobom ochudobňovať. Obsah riadkov venovaných frankfurtskej škole nie sú ani príliš prebujnené, ani prezentované v extrémne zhuťnutej forme. Sú tak akurát! Nepochybne zaujímavejšie časti

Hrubcovej knihy sú tie, v ktorých sa približuje k svojim vlastným analýzám spoločnosti a politiky.

Ako vyplýva už z jeho predošlých prác, kritika zneuznania a nespravodlivosti je namierená na liberalizmus, resp. liberálnu teóriu a jej reálne dopady v reálnom svete, prejavujúce sa predovšetkým v politických, sociálnych, kultúrnych právach a slobodách a ich podobách. Najväčším problémom sú deficity liberálneho vnímania slobody a nedostatky liberálneho poňatia verejnosti a úlohy verejného rozumu, resp. verejného diskurzu. Pri tejto problematike logicky polemizuje s J. Rawlsom. Badateľna je identická črta kritiky liberálnej teórie v tretej časti a taktiež teórie uznania v štvrtej časti, ktorým je vždy postup od lokálnej úrovne cez národnú až po medzinárodnú a končiac transnacionálnou. V piatej, poslednej časti, Hrubec skúma potenciálne smerovanie vývoja, vychádzajúce z medzinárodného uznania, a pokračujúce až k uznaniu globálnemu. Obe časti obsahujú kapitoly podľa ich zamerania na interkultúrne uznanie a extrateritoriálne uznanie sociálne deklasovaných. V tejto súvislosti vyzýva na nájdenie spoločného priesečníka, spoločného konsenzuálneho menovateľa základných ľudských práv, na ktorom by sa dokázali zhodnúť všetky kultúry. Tým by sa odbúrala jedna dimenzia zneuznania. Zneuznania, ktoré pociťujú predovšetkým minoritné kultúry, resp. kultúry nie „západné“, v súvislosti s ich odlišným vnímaním toho, pod čím základné ľudské práva vníma práve západná civilizácia. Aj keď sa Hrubec inšpiroval predovšetkým autormi ako Nancy Fraser, Axel Honneth, Charles Taylor, Iris Marion Young, Seyla Benhabib, či Paul Ricoeur, v súvislosti s časťou knihy, ktorá sa venuje globálnemu uznaniu, pracoval predovšetkým s textami takých autorov, ako sú Leslie Sklair, William Robinson a Jerry Harris.

Základným princípom, z ktorého Hrubec vychádza pri svojej kritike liberalizmu, je poradie základných ľudských práv a pozícia sociálnych práv v nich, ktoré v tomto liberálnom koncepte hrajú druhé husle. Práve sociálne práva stavia na piedestál a považuje ich za meritórne. Nedeklasuje tým automaticky politické, občianske a kultúrne práva, no vníma ich ako niečo, čo dokáže byť zmysluplné, len ak budú garantované práva sociálne a výhody z nich aj naplnené. Z vyššie uvedeného vyplývajú aj jeho výčitky týkajúce sa sociálnej nerovnosti a exklúzie vo svete až po milióny extrémne chudobných, teda nerovnomerne rozdeleného bohatstva. Jedna z hlavných výčitek sa týka globálnych ekonomických procesov v neoliberálnom šate, ktoré sú však sprevádzané a presadzované s nesmiernym ideologickým nánosom. Práve tento problém autor identifikuje ako jeden z najdôležitejších,

prečo je nevyhnutné liberálne „videnie“ sveta odmietnuť – teda chápanie podstaty fungovania človeka ako atomizovanej izolovanej jednotky, riadiacej sa nekompromisným racionalizmom v medziľudských vzťahoch, ktorý ústi do extrémneho individualizmu. A to všetko zavŕšené dosiahnutím cieľa, ktorým má byť v prvom rade čo najväčšie materiálne blaho.

Absencia zmyslu vzájomného uznania v pospolitosti a absencia zodpovednosti za stav komunity, v ktorej sa každý realizuje, je v priamom rozpore s Hrubcovým zdôrazňovaním participácie občanov na dialógu so sférou mocenskou – teda s emancipáciou občianskej spoločnosti v zmysle používania verejného rozumu. V danej časti sa opiera predovšetkým o texty Ch. Taylora a N. Fraser.

V záverečnej kapitole sa následne vzhľadom na potenciálny konflikt s celoplanetárnym dosahom zaoberá možnosťami a rizikami konštituovania globálneho štátu. Úvahy o tzv. globálnom štáte sa predkladá s poukazaním na riziko s ním späté a zároveň ako niečo, čo sa možno bude javiť ako nevyhnutnosť, a nie výhradne negatívna. Oba varianty závisia od vývoja a spôsobu vzniku globálneho štátu. Autor poukazuje na súčasný diktát transnacionálneho kapitálu a ekonomickej globalizácie. Tieto fenomény a ich nadvláda môže viesť k vytvoreniu globálneho štátu, ktorého podstata bude spočívať práve vo veľkých ekonomických záujmoch súkromných aktérov. Takýto vývoj by mohol viesť až samotnému vojnovému konfliktu. Druhým variantom by bolo ustanovenie globálneho štátu na základe viacerých konkrétnych konfliktov vyvierajúcich z vývoja. Tým pádom by bolo zavedenie určitého poriadku formou jeho vytvorenia možno aj žiaduce, ak dokonca nevyhnutné. Úvahy na túto tému sú nesmierne zaujímavé a pôsobivé.

Takou je napokon celá monografia. Marek Hrubec si touto knihou vylial celé intelektuálne srdce a zosumarizoval svoj doterajší vedecký výskum do komplexného diela s nesmiernou výpovednou hodnotou. Síce problémy, ktoré identifikuje, sú nastoľované a čím ďalej s tým väčšou intenzitou analyzované už roky, autor ich veľmi inteligentne „zgrupoval“ do veľkého logického celku, ktorého rozbor realizuje pod strechou kritickej teórie. O jednotlivých autorových záveroch na konkrétne problémy sa, samozrejme, dá viesť plodná diskusia a konštruktívna odborná polemika. Slovo *uznanie*, ktoré bolo v knihe tým ústredným a najviac pertraktovaným, musím použiť aj ja, a to v súvislosti s takým široko obsiahnutým záberom problematik a Hrubcovej intelektuálnej sily jej precízneho spracovania.

Peter Garbarčík

SVETOZÁR KRNO: **Balkán. Historický vývoj, súčasnosť a naše vzťahy k jeho národom.**

Nitra: Univerzita Konštantína Filozofa, 2011, 400 s., ISBN 978-80-558-0009-7

Balkán nie je pre slovenskú vedu neznámy. Najviac práce v tomto priestore urobili literárni vedci, medzi ktorými treba spomenúť najmä Branislava Chomu, Jána Jankoviča, Zlatka Klátika a Jána Košku. Etnografia upriamuje svoju pozornosť hlavne na slovenské menšiny žijúce v rôznych častiach Balkánu. Politická veda na Slovensku má (napríklad v porovnaní Českou republikou) v skúmaní Balkánu nesmierne dlhoby. K výnimkám patrí profesor Svetozár Krno, ktorého výskum balkánskych súvislostí dostal knižnú podobu po prvý raz v práci *Politické strany balkánskych krajín* (Nitra: UKF, 2003, 240 s.). Tu analyzoval vývoj politických strán v postjuhoslovenských štátoch, ako aj v Bulharsku a Rumunsku. Sám sa dlhodobo a systematicky venuje výskumu celého bývalého východného bloku.

Jeho najnovšia kniha *Balkán. Historický vývoj, súčasnosť a naše vzťahy k jeho národom* (Nitra: UKF 2011, 400 s.) nadväzuje aj na ďalšie autorove monografie. V roku 2008 vyšli autorovi dve, mapujúce vývoj v ázijských krajinách, ktoré boli súčasťou ZSSR. Ide o práce s názvom *Krajiny v srdci Ázie* (Nitra: UKF, 2008, 288 s.) a *Kaukazské republiky* (Nitra: UKF, 2008, 216 s.). Prvá z menovaných sa zaoberá piatimi postsovietskymi štátmi – Kirgizskom, Uzbekistanom, Tadžikistanom, Turkménskom a Kazachstanom, ďalej Mongolskom, Republikou Altaj, Buriatskom, Chakaskom a Tuve. Druhá monografia s názvom *Kaukazské republiky* oboznamuje čitateľa so situáciou v troch samostatných juhokaukazských republikách – Arménsku, Azerbajdžane a Gruzínsku, v siedmich ruských republikách a dvoch krajoch. Obe knihy mapujú historický vývoj, duchovné tradície, súčasný stav politického a stranického systému a poukazujú aj na geopolitické súvislosti vplývajúce na tieto málo známe regióny. Knihy významne obohatili poznatky získané na autorových prieskumných výpravách. Uvedené dve publikácie nadväzujú na skoršie autorove práce: *Politické strany postsovietskych krajín a Mongolska* (Nitra: UKF, 2002, 363 s.) a *Politické strany Ruska a jeho regiónov* (Nitra: UKF, 2003, 240). Najnovšou zo série monografií analyzujúcich oblasti bývalého Sovietskeho zväzu je monografia s názvom *Postsovietsky západ* (Nitra: UKF, 2009, 400 s.). Autor sa v nej sústreďuje na moderný politický vývoj, najmä na vývoj stranických systémov krajín.

Poznatkami o Balkáne obohatil slovenskú literatúru aj Miroslav Mojžita, ktorý sa z vysokých pozícií v diplomatických kruhoch už pätnásť rokov venuje západnému Balkánu. V hektických 90. rokoch bol veľvyslancom Slovenskej republiky v Belehrade s pôsobnosťou aj pre Macedónsko a Albánsko, v súčasnosti pôsobí ako veľvyslanec Slovenskej republiky v Sarajeve. Jeho dve knihy venujúce sa problematike Balkánu (*Belehrad. Poznámky 1995–2001*. Dilema, 2003, 231 s.; *Sarajevo, čakanie na lastovičky*. Kaligram, 2010, 264 s.) však nemajú vedecký charakter. Ide o memoárové práce. Dielo Miroslava Mojžitu je pre slovenský politologický výskum cenné najmä pre jeho snahu autenticky zachytiť udalosti, ktoré rozhodujúcim spôsobom poznamenali podobu Balkánu za posledných dvadsať rokov. Vytvára mozaiku vzťahov medzi národmi aj prostredníctvom názorov a úvah zaujímavých ľudí. Pochopiť zložité vzťahy na Balkáne a zaujímavými faktami a súvislosťami obohatiť výskum môže aj dielo Jiřího Dienstbiera, najmä jeho kniha *Daň z krve* (Lidové noviny, 2002, 359 s.), ktorú vydal po skončení svojho pôsobenia na poste Zvláštneho spravodajcu Komisie OSN pre ľudské práva pre Bosnu a Hercegovinu, Chorvátsko a Zväzovú republiku Juhoslávia. Pre politológa je cenná najmä pre veľmi pútavý opis udalostí sprevádzajúcich útoky NATO na srbské územia a proces odtrhnutia Kosova, a tiež pre súvislosti zlomových volieb v roku 2000 v Zväzovej republike Juhoslávia. Tento druh literatúry pomáha najmä pri snahách o hlbšie pochopenie procesov formovania politickej kultúry na Balkáne.

Najnovšia publikácia prof. Svetozára Krna s názvom *Balkán* je rozšírením spomínanej skoršie vydanaj publikácie *Politické strany balkánskych krajín* (Nitra : UKF, 2004, 244 s.) o ďalšie balkánske krajiny. Zaoberá sa vývojom dvanástich štátov – Slovenskom, ktoré sa samo neidentifikuje s Balkánom, ale so strednou Európou, Chorvátskom, Srbskom, Čiernou Horou, Bosnou a Hercegovinou, Macedónskom, Albánskom, Gréckom, Bulharskom, Rumunskom, čiastočne uznaným Kosovom a Tureckom, ktoré významne poznačilo vývoj na polostrove. Vytvára tak komplexný prehľad o celom Balkánskom polostrove. Opiera sa o metodiku, ktorú používa pri analýze iných častí euroázijského geopolitického priestoru. Neprináša iba nové a rozširujúce fakty, ale najmä hlbšiu analýzu, pomáha čitateľovi sa orientovať v zložitom labyrinte moderných dejín a naznačuje perspektívy vývoja ťažko skúšaného regiónu. Na viacerých miestach spochybňuje zakorenené zjednodušené predstavy, ktoré v európskom prostredí šíria vplyvné masmédiá a tzv. internetoví analytici.

V jednotlivých kapitolách sa venuje existujúcim štátom vrátane odtrhnutého, čiastočne uznaného Kosova, ale aj zaniknutým štátnym útvarom (tzv. Veľká Juhoslávia a tzv. Malá Juhoslávia). Prináša základnú geografickú charakteristiku. Podrobnejšie opisuje etnické zloženie, vývoj, vzťahy a najmä etnické problémy. Upozorňuje na náboženskú pestrosť, ved' ide o územie, na ktorom sa stretávajú dve svetové monoteistické náboženstvá – kresťanstvo a islam a dva základné kresťanské smery – katolicizmus a pravoslávie. Etnické členenie v Bosne a Hercegovine spôsobila práve religiózna diferenciácia. Značný priestor venuje modernému historickému vývoju a územno-administratívne členeniu štátov (čo je zaujímavé v prípade takého útvaru, akým je súčasná Bosna a Hercegovina). Spomína aj základné piliere politického systému. Neobchádza ani geopolitické problémy, ukazuje najmä na príklade Bulharska, ako sa po porážke tureckých vojsk na legendárnej hore Šipka rozpútali diplomatické boje medzi veľmocami o to, kto tu bude najvplyvnejší. Prvý panovník obnoveného samostatného bulharského štátu bol zvolený s predchádzajúcim súhlasom najsilnejších štátov Európy. Na trón si potom sadol ako prejav geopolitického kompromisu pruský dôstojník, syn rakúskeho generála a synovec ruskej cárovnej Alexander Battemberský.

Autor nezabúda upozorniť čitateľa ani na historické súvislosti, ktoré formovali najmä postoje tzv. západného sveta k tejto oblasti. Zamerala sa na pojem Balkán, ktorý postupne v európskom kultúrnom povedomí získaval rôzne podoby a významy. Píše o rozšírení stereotypov o Balkáne, ktoré v európskom myslení pretrvávajú dodnes. Pre celú západnú Európu nadobúda pojem Balkán negatívny nádych od 19. storočia, pokračuje romantickým hľadaním „ideálneho divoča“ a vrcholí tradičným európskym napätím sever kontra juh a novšie – civilizovaný západ kontra divoký východ. V tomto modeli uvažovania hodnota spoločnosti klesá zo severozápadu na juhovýchod – od protestantských tradícií cez katolicizmus, pravoslávie až po islam. Ako píše: „*Pohľad na Balkán umocnili aj stereotypy – tradičné európske napätie sever kontra juh a novšie – civilizovaný západ kontra divoký východ. V tomto modeli uvažovania hodnota spoločnosti klesá zo severozápadu na juhovýchod – od protestantských tradícií, cez katolicizmus, pravoslávie až po moslimstvo*“ (s. 10). Vžitý strach z barbarstva neprekročil ani Samuel Huntigton. Tzv. balkanizmus sa stal nazeraním na svet, spojeným s vytváraním negatívneho stereotypu a pocitu vlastného strachu. Ideovo pripomína postkoloniálny orientalizmus.

Neustále pretrvávajúce zasahovanie cudzích štátov pod hlavičkou pomoci a nedostatočný časový priestor na vytvorenie generácie vlastných demokratických politických elít považuje autor za hlavné príčiny toho, že tunajší vývoj je v rámci celej Európy najnevypočítateľnejší. Možno nastoliť legitímnu otázku, prečo boli Bulharsko a Rumunsko prijaté do Európskej únie skôr, ako splnili požadované podmienky v porovnaní napr. so štátmi Vyšehradskej štvorky, či nešlo viac o politický a najmä geopolitický záujem, ako o hospodársko-právny predpoklad. Súčasný problém s gréckou ekonomikou túto otázku podčiarkuje.

Je potrebné oceniť, že sa autor nevyhýba ani slovensko-balkánskym vzťahom. Demonštruje to najmä na príklade Bulharska a Macedónska (Cyril a Metod, Samuel Zachej, Svetozár Hurban Vajanský a pod.). Dokazuje, že nejde iba o krajiny letných prímorských dovolení. Ide o priestor, ktorý nám nie je iba fyzicky blízky, ale ktorý bol predmetom poznávania a kultúrno-politického zblížovania viac než tisícročie. Ak v nás dnes tieto krajiny budia strach z neistoty, treba si spýtať svedomie, prečo sme s nimi málo komunikovali v rozhodujúcich okamihoch pred vyvrcholením naakumulovaných problémov, ktoré erodovali vo forme bratovražedných vojen. S. Krno zdôrazňuje možnosti pozitívneho vplyvu na Balkán zo strany Slovenska, ktoré „*má skúsenosť s pokojným rozdelením Česko-Slovenska a s výborným vzťahmi s Českou republikou od zániku spoločného štátu. Ako veľký štát je na rozdiel od veľkých geopolitických hráčov existenčne odkázaný na taký svetový poriadok, v ktorom sa záujmy nenadradujú nad princípy a v ktorom sa dodržiava medzinárodné právo. A toto poslanstvo môže šíriť aj na Balkáne, ktorý je tiež z dlhodobého hľadiska naň odkázaný*“ (s. 388).

Autor vzhľadom na svoju profílovo-odbornú špecializáciu kladie v knihe najväčší dôraz na kreovanie, vývoj a súčasnú podobu stranických systémov. Zaujímavá je komparácia so stranickými systémami ďalších európskych štátov. Pre slovenský politologický výskum sú veľmi cenné podrobné dáta o vývoji politických a stranických systémov od konca 19. storočia až po súčasnosť. Týmto autor vyplňa medzeru vo výskume stranických sústav balkánskych krajín na Slovensku.

Odborná politologická obec sa v posledných rokoch stretávala väčšinou so skriptami, ktoré sa venovali len základným aspektom politických systémov. Publikácia profesora Svetozára Krna je však iná v tom, že sa podujal na veľmi ťažkú úlohu, ktorou je vytvoriť komplexný obraz o vývoji celého Balkánu. Nie je totiž ťažké zamerať sa len na opis politických

systémov. Kniha pomáha získať komplexný pohľad na problematiku Balkánu vďaka spájaniu všetkých kritérií, ktoré umožňujú poznávať politickú kultúru celého regiónu. Z textu cítiť, že ju písal autor, ktorý nepozná spomínaný polostrov iba z novín, internetu alebo vedeckej literatúry. Strávil tam veľa týždňov a mesiacov a to často v neznámom alebo málo známom neštandardnom prostredí. Svoje početné výpravy zúročil vo vedeckom texte. Slovenskú politológiu tak obohatil nielen o nový obsah, ale aj o ďalší metodologický rozmer. Spomínaná monografia je obohatená o dve farebné prílohy a množstvo čiernobielych fotografií, ktoré dotvárajú obraz o Balkáne. Precízne spracovanie dát a prehľadné členenie ponúka komplexný pohľad na problematiku Balkánu. Podrobne opisuje geografiu, históriu, etnické, náboženské zloženie každej krajiny. K tomu sa pridáva aj analýza politického a stranického systému. Tým podáva komplexný pohľad na vývoj Balkánskeho polostrova.

Z publikácie je zrejme, že Balkán nemôžeme považovať za monolit. Jeho dynamika (a nie vždy v pozitívnom zmysle slova) a pestrosť nielen prírodná, ale predovšetkým etnická, náboženská, historická a hospodárska dosahuje podstatne väčšie rozmery ako v iných regiónoch Európy. Z toho zákonite vyplýva aj variabilita hodnôt a podôb politickej kultúry.

Uvedená monografia vyplňa biele miesta na našom trhu. Môže osloviť spoločenskovedných pracovníkov, balkanistov, vysokoškolských učiteľov, študentov, novinárov a ďalších vnuimavých čitateľov, ktorým osud národov na Balkánskom polostrove nie je ľahostajný. Je veľmi dobrou štartovacou pozíciou pre ďalšie politologické výskumy.

Marcela Slobodníková

GEORGE FRIEDMAN: **Nasledujúce desaťročie. Kde sme... a kam sa uberáme.** Bratislava: Ikar, 2011, 288 s., ISBN 978-80-551-2625-8

Pri slovách politológ, politický komentátor, geopolitik, poradca vlády... si široká verejnosť väčšinou predstaví človeka, ktorý vie všetko o momentálnom i budúcom politickom dianí. Kniha Georgea Friedmana svojim názvom priam dokonalo potvrdzuje tento všeobecne rozšírený názor. Ak však čitateľ očakáva nemýliacu sa a sebavedomú predpoveď budúcnosti sveta v nasledujúcej dekáde, zmylí sa. Dielo je zamerané na Spojené štáty americké a povahu ich zriadenia, postavenie, správanie a v neposlednom rade stratégiu pre nasledujúcich desať rokov. Autor sa pokúša identifikovať najpálčivejšie problémy sve-

ta vo vzťahu k USA a snaží sa hľadať riešenia, vďaka ktorým by USA dané problémy zvládli a upevnili svoje výnimočné postavenie vo svete. Zachádza pri tom aj k predpovediam budúcnosti na základe niekedy plytkých faktov, hlavná myšlienka knihy však nie je predpoveď budúcnosti, ale snaha o jej formovanie. Kniha je zväčša písaná ľahkým štýlom, prístupným aj neodbornej verejnosti, a čitateľ, ktorý sa nesnaží o hlbšiu analýzu myšlienok autora, je schopný dielo vďaka jeho pútavosti doslova „zhltnúť“.

V prvom rade si treba uvedomiť, že autor nie je žiadnym idealistom ani privržencom Kantovho večného mieru, či Fukuyamovej koncepcie konca dejín. Nepodlieha ilúziám o možnosti nastolenia mieru na základe povahy človeka. Nesnaží sa filozoficky zachytiť podstatu bytia jedinca, štátu či spoločnosti vo svete a neopiera sa o teórie spravodlivej vojny. Aj keď si to sám neprípúšťa, pri vymedzovaní medzinárodnej politiky na osi idealista – realista je istým typom realistu uvedomujúceho si idealistického ducha americkej spoločnosti.

Jedným z hlavných motívov je práve výzva Američanom na zmenu chápania ich vlasti vo svete. Uvedomujúc si imperatívus moci, reálneho svetového diania a budúceho vývoja, vyzýva Friedman ako veľký obdivovateľ Machiavelliho, aby USA a ich občania prijali realitu takú, akou je, a aby sa jej prestali brániť. Na základe výnimočného postavenia USA vo svete tvrdí, že USA sú impériom, ktoré si to nevedomuje a neriadi sa tým, čím si spôsobujú ťažkosti. Vo svojom diele nikde presne nedefinuje pojem impérium, no z jeho prirovnaní a odporúčaní je možné pochopiť, aký stav svojej krajiny si vlastne Američania musia pripustiť. Autor tvrdí, že USA by sa mali začať správať tak, ako to praktizoval staroveký Rím či Veľká Británia počas svojej imperiálnej doby. Za najdôležitejšie považuje, že tieto dva geopolitické subjekty dokázali tvoriť dlhodobú stratégiu, zatiaľ čo momentálne správanie USA v medzinárodnom priestore je na základe ad hoc rozhodnutí, a tým pádom je chaotické. USA majú svet podľa neho riadiť, manažovať, a nie len naň reagovať.

Machiavellim nikdy nenapísaná poučka, že účel svätí prostriedky, je Friedmanovým návodom na správanie sa USA vo svete, presnejšie na správanie sa prezidenta USA vo svete, ako aj na domácej politickej scéne. Prezident hrá u Friedmana ústredné miesto – je najimperiónejšou inštitúciou v USA, ktorá – hoci je brzdená a kontrolovaná vo vzťahu k vnútornej politike – v zahraničnej politike je v podstate jedinou vládcom, ktorý má dosah na celý svet. Má postupovať tak, aby dokázal zabezpečiť najvyšší morálny cieľ – zachovanie Spojených štátov ame-

rických a ich republikánskeho zriadenia. Nemá pri tom brať do úvahy emócie, morálku či sentimentálne vzťahy. V záujme úspešného plnenia stratégie sa má stať často pokrytcom, ktorý vyhlasuje „A“, ale koná „B“, ktoré zamedzuje vykonať „A“. V duchu Palmerstonovho príkladu má byť pripravený nadväzovať a rušiť spojenectvá bez ohľadu na zriadenie potenciálneho spojenca či deklarované večné záväzky. (Friedman v tomto zmysle upozorňuje napríklad na Izrael, kde blízke spojenectvo s týmto štátom stratilo pre USA opodstatnenie po páde ZSSR.) Úlohou prezidenta USA je udržiavať v regiónoch sveta mocenskú rovnováhu prostredníctvom iných štátov tak, aby nikde vo svete nevznikol subjekt ohrozujúci jeho imperiálne postavenie, pričom sa prihovára za priamu vojenskú intervenciu v záujme zachovania rovnováhy iba v krajnom prípade. Autor uvádza na mnohých miestach celý rad príkladov prezidentov a svetových osobností, ktoré sa dokázali odosobniť od svojich emócií a od momentálnych morálnych zásad, aby dokázali zabezpečiť vyššie či dlhodobé ciele.

Nevyhýba sa ani problematike finančnej krízy, ktorú však využíva predovšetkým na to, aby zdôraznil výnimočné postavenie USA vo svete, keďže krízu spôsobili špekulanti na americkom trhu s nehnuteľnosťami, a aby zdôraznil význam rozhodného a energického prezidenta, ktorý ponúka verejnosti riešenie prelomenia krízy, pričom však sám vie, že nebudú dostatočné. George W. Bush a ani Barack Obama takými prezidentmi nie sú. Oveľa viac ako krízou a rastom svetového hospodárstva sa zaoberá autor svetovými regiónmi, kde USA musia udržiavať mocenskú rovnováhu. Hoci rýchlu inváziu do Afganistanu schvaľuje, pretože ukázala, že USA nie sú také slabé ako ich teroristické útoky z 11. septembra vykreslili, inváziu do Iraku ostro odsudzuje, pretože úplne zničila dlho budovanú rovnováhu medzi Irakom a Iránom a dáva možnosť Iránu stať sa hegemonom v oblasti Perzského zálivu. Friedmanovo riešenie tohto narušenia sa javí ako zjavne neortodoxné, ťažko realizovateľné, ale vskutku logické. Spojené štáty na to, aby neumožnili prevziať Iránu nekontrolovateľnú hegemoniu nad Blízkym východom, musia s Iránom spolupracovať, čím bude Blízky východ pod ich kontrolou. Popritom však musia pracovať na posilnení Turecka a vzťahov s Tureckom natoľko, aby neskôr tvorilo Iránu protipól. Takéto riešenie sa javí ako vskutku pragmatické a v zmysle zásad Machiavelliho, ale nepočíta s ideologickým a verejným odporom v rámci USA a Iránu. Podľa môjho názoru je ťažko uveriteľné, že občania USA a Iránu budú náchylní pochopiť takéto spojenectvo z rozumu po niekoľkých desaťročiach neprestajnej propagandy zameranej proti druhému

štátu, obyvateľstvu, spôsobu života a v neposlednom rade aj proti väčšinovému náboženstvu toho druhého. O priateľských vzťahoch a spolupráci s Iránom by som skôr uvažoval v dlhodobom horizonte. V blízkej budúcnosti nie je možné, aby si USA s Iránom usporiadali vzťahy do takej podoby, kde by prevládala dôvera a spolupráca. Vzťah tohto charakteru možno budovať len dlhodobo. Práve Turecko je podľa mňa tým štátom, o ktorý by sa okamžite mohli USA oprieť na Blízkom východe. Je členskou krajinou NATO, je štátom s väčšinovým obyvateľstvom vyznávajúceho sunnitský islam a má potenciál byť rozhodujúcim štátom v oblasti. Má všetky predpoklady na to, aby USA posilnením už existujúcej spolupráce mohli prostredníctvom Turecka zlepšiť svoje vzťahy s moslimami na Blízkom východe a neskôr rozumnou politikou udržiavať rovnováhu medzi Tureckom a Iránom v oblasti. Jednoducho napísané, na rozdiel od Friedmana, ja by som sa na mieste USA v nasledujúcich desiatich rokoch na Blízkom východe opieral o posilnenú spoluprácu s Tureckom a v dlhodobom horizonte by som spolupracoval s Iránom spôsobom, aby medzi Iránom a Tureckom vznikla rovnováha.

Ak by si niekto niekedy myslel, že vyriešenie otázky Kašmíru medzi Indiou a Pakistanom, a tým aj mierové spolunažívanie týchto dvoch štátov je aj v záujme USA, veľmi sa podľa Friedmana mylí. Zabudnite na Brzezinského stratégiu USA, ktorá veľí vyriešiť tento spor pre stabilizáciu Eurázie. Friedmanov machiavellizmus veľí odísť z Afganistanu, prenechať ho Talibanu, aby zostal Pakistan stabilný, čím by sa naň India neustále zameriavala a zanedbávala by svoje vojenské námorníctvo v Indickom oceáne, vďaka čomu by tam americké námorníctvo zostalo najsilnejšie a americké námorné obchodné cesty by boli neohroziteľné. Stabilitu Pakistanu vôbec nespája s bezpečnosťou pakistanských jadrových zbraní. Veď prečo by aj? V jednej z pasáží knihy odmieta možnosť, že by sa teroristi nejakým spôsobom dostali k zbraniam hromadného ničenia, čo je podľa mňa trestuhodná ľahkovážnosť. Odhliadnuc od Pakistanu Friedman neuvažuje ani nad možnosťou, že by zbrane hromadného ničenia teroristi získali od niektovej z krajín vlastniacich takýto vojenský materiál. Samozrejme, pre danú krajinu by to znamenalo nemalé riziká rôzneho druhu, ale v histórii sme boli svedkami, že krajiny sú ochotné veľké riziká podstupovať.

Čitateľa autor neprekvapuje iba Stredným východom, ale aj svojou neohľaduplnou stratégiou k Ruskej federácii a Európskej únii. Tieto dva celky spolu úzkou súvisia, čo Friedman opisuje ako markantný znak tejto časti sveta a z čoho pri svojich úvahách vychádza. USA kritizuje za to, že ku koncu prvej deká-

dy tohto storočia nezachytili posilnenie vplyvu Ruska v okolitých štátoch.

Podobne ako iní vyčíta Európskej únii, že jej najväčšou slabosťou na ceste stať sa globálnou mocnosťou je jej reálna neexistencia jednotnej zahraničnej politiky a armády, a že nositeľmi suverenity sú stále jednotlivé štáty, a nie ona ako celok. Na druhej strane oveľa zaujímavejším a provokatívnejším, ale inak módnym v časoch krízy je jeho tvrdenie, že integrácia Európy ako keby dosiahla vrchol a ďalej v únii budú prebiehať skôr odstredivé sily. Vychádza zo zvyšujúceho sa nacionalizmu, problémom eurozóny či uprednostňovania Medzinárodného menového fondu pred spoločným postupom európskych krajín pri riešení hospodárskych kríz v štátoch EÚ. Ďalším príkladom zastavenia integrácie v rámci EÚ, ktorý zároveň považuje aj za hrozbu pre USA, je posilňovanie vzťahov Ruska a Nemecka. Hrozbu z tohto vývoja posilňuje spoločné francúzsko-nemecké odmietanie postojov USA k Iraku či Afganistanu. Na základe historických skúseností vyvodzuje záver, že vďaka svojmu pocitu z ohrozenia z nemecko-ruského zblížovania by strategickým spojencom USA malo byť Poľsko, pričom treba rozbiť nemecko-francúzske spojenectvo. V podstate navrhuje takmer totálne rozdrobenie Európy. Ako Európanovi sa mi ťažko odosobňuje pri analýze autorových myšlienok týkajúcich sa EÚ a Ruska, ale dokážem sa dostatočným spôsobom vcítiť do roly Američana na to, aby som napísal nasledujúce kritické riadky. Je pravdou, že Nemecko a Francúzsko sú motormi EÚ a ich nadštandardné zblíženie s Ruskom by znamenalo aj nadštandardné zblíženie celej únie s Ruskom. No rozbitie únie nič nerieši – rozdrobená Európa sa nestane partnerom Ruska, ale jeho sférou vplyvu, na ktorej smerovanie budú mať USA oveľa menší vplyv. Tiež je naivné myslieť si, že Poľsko vklinené medzi francúzsko-nemecko-ruský blok by bolo odstrašujúcim subjektom pre dané tri štáty. Ak Friedman naozaj požaduje zamedzenie spájania Ruska s Európou, potom ponúka prezidentovi USA zlé riešenie. Neubránim sa nutkaniu vyjadriť názor, že v súvislosti s terajšími návrhmi o vytvorení ekonomickej vlády EÚ a posilnenej integrácii prostredníctvom tzv. eurovalu (Friedman sa k tejto inštitúcii vo svojom diele nevyjadruje, hoci v čase písania knihy sa o eurovale už viedli diskusie) sa javí jasnejšie tá možnosť, že nevysloveným úmyslom Friedmana môže byť aj snaha o rozbitie črtajúcej sa – síce zatiaľ krivajúcej a finančnými krízami dobitej – globálnej mocnosti, konajúcej nie vždy v súlade so záujmami USA. Podľa môjho názoru, ak má byť stratégiou USA vytváranie rovnováhy v jednotlivých regiónoch sveta, tak USA musia vytvárať rovnováhu

medzi integrovanou EÚ a Ruskom. Rozčlenená Európa naopak Rusko posilňuje.

Časti publikácie, kde autor opisuje Ďaleký východ a Afriku, vyznievajú ako menej zaujímavé pasáže. Autor v tých regiónoch neráta s veľkými zmenami, ktoré by mohli nejakým spôsobom ohrozovať americké záujmy. Azda najvzrušujúcejším je tvrdenie, že Čína sa v nasledujúcich desiatich rokoch nestane výraznejšou mocnosťou, že nebude dlhodobo bohatnúť, že prejde dobou nestability a bude jej hrozit' rozpad, ktorému musia USA zabrániť, aby sa neohrozila rovnováha medzi Čínou a Japonskom. V podstate však píše, že žiadna z troch krajín, USA, Čína ani Japonsko, sa nebude snažiť o zmenu smerovania vzájomných vzťahov. Do Afriky by pre jej nestabilitu USA radšej nemali zasahovať, píše Friedman. To, že tak robí Čína, je jej chyba, na ktorú časom doplatí, myslí si. Ja si však myslím, že Číne sa netreba čudovať, že zasahuje do Afriky. Musíme si uvedomiť, že hľadá nové zdroje energetických surovín, ktoré nie sú natoľko pod vplyvom Západu, ako je to napríklad v Perzskom zálive. Navyše Čína nie je pri svojej spolupráci s africkými krajinami natoľko obmedzovaná politickým zriadením ako USA.

Vďaka susedstvu s Mexikom sa Friedman venuje západnej pologuli o niečo viac ako Ďalekému východu. Okrem riešenia drogovej kriminality a ilegálnej migrácie cez hranice s Mexikom (nie je ničím prekvapujúcim, že Friedman tvrdí, že oba problémy sú v podstate neriešiteľné pre ich neustálu ponuku a dopyt a prezident USA by sa preto nemal naozaj snažiť riešiť tieto problémy, skôr iba naoko, pre popularitu) sa venuje najmä novej hrozbe zo strany Brazílie, ktorej posilňovanie by mohlo znamenať stret záujmov USA a Brazílie v južnom Atlantiku. Riešenie je celkom jednoduché – podpora Argentíny ako protipólu Brazílie. Ak by ste sa spýtali Friedmana, čo je to Venezuela, s najväčšou pravdepodobnosťou by Vám odpovedal, že je to nič neznamenajúci štát, ktorého smerovanie nijako nemôže ohroziť záujmy USA. Oveľa väčšiu váhu má Kuba, ale to iba pre jej strategickú polohu.

Okrem už uvedených tém môžu čitateľa zaujať pasáže venované stratégii al-Káidy, jej očakávaniam, že moslimský ľud povstane proti svojim vládam. Čo týka sa teroristickej hrozby a prostriedkov na vojnu proti terorizmu, čitateľ sa z Friedmanovej knihy dozvie o nevyváženosti vojny proti terorizmu. Tí, ktorí sa obávajú starnutia obyvateľstva a znečisťovania ovzdušia, nájdu v nasledujúcom desaťročí žiadnu útechu, iba racionálne zhodnotenie situácie a naliehanie na prezidenta, aby sa týmto témam nevyhýbal, ale hľadal riešenia.

Aj keď niektoré Friedmanove riešenia problémov môžu vyznievať až šialene, necitlivo, sebecky, vždy ich odvodzuje vcelku logicky a s veľkou dávkou sebaistoty. S mnohými tvrdeniami autora sa dá polemizovať, kritizovať ich alebo vyvracať, ale na takto serióznu analýzu žáner recenzie nestačí. Na záver sa musíme uspokojiť len s hodnotením, že v odborných kruhoch sa už udomácnil názor, že po páde ZSSR chýba USA vo svete nepriateľ, vo vzťahu ktorému by USA formovali svoju zahraničnú politiku. Niektorí sa snažili postaviť do roly nepriateľa USA „darebácke štáty“, po 11. septembri islamských radikálov, či samotný islam. Na sklonku prvej dekády tisícročia sa stále viac vynárajú názory, že určitým nepriateľom či sokom by mala byť Čína. Žiaden z týchto nepriateľov však nemá v sebe tak silný status arcinepriateľa, ako ho mal ZSSR. Friedman svojim dielom vytvára koncepciu pre USA, ktorá arcinepriateľa obchádza a pritom sa javí ako životaschopná, a to predovšetkým vďaka priznaniu si svojej premeny z krajiny riadiacej sa svojim idealizmom na impérium chrániace si svoje ideály.

Martin Štuller

NĚMEC, J. a kol.: Komparace politických systémů. Politické systémy Latinské Ameriky.

Praha: Nakladatelství Oeconomica, 2010, 280 s., ISBN 978-80-245-1740-7

Politické systémy Latinskej Ameriky predstavujú v poradí štvrtú monografiu edičného radu Komparácie politických systémov vydavateľstva Oeconomica a nadväzujú na zborník s rovnomeným názvom, vydaným v roku 2006. Autormi publikácie sú v prevažnej miere pedagógovia Vysokej školy ekonomickej v Prahe. Monografia je rozdelená na osem kapitol, pričom úvodná vymedzuje niektoré všeobecné pojmy typické pre Latinskú Ameriku, ostatné kapitoly predstavujú prípadové štúdie jednotlivých štátov a tematicky sa zaoberajú vytváraním politického systému, výkonnou, zákonodarnou a súdnou mocou, miestnou správou a samosprávou, volebným a stranickým systémom, ako aj záujmovými skupinami. Výber krajín je vzhľadom na obmedzenú kapacitu publikácie limitovaný, preto sa autori rozhodli pre krajiny, ktorých rozbor je dôležitý pre pochopenie politického diania v celom regióne Latinskej Ameriky. Argentína spolu s Brazíliou a Mexikom predstavujú krajiny, ktoré sú svojou veľkosťou, teritoriálnym a medzinárodným významom nevyhnutnou súčasťou akýchkoľvek komparácií latinskoamerických systémov. Bo-

livia podobne ako Venezuela prechádza podstatnou transformáciou politického režimu, Kolumbia sa snaží aplikovať „*demokratickú bezpečnosť*“ a Chile dodnes neuskutočnilo úplnú demokratizáciu politického systému.

Latinská Amerika je fenomén, ktorý je výzvou nielen pre politológov, ale aj historikov, sociológov, kulturológov, geografov a iné spoločenskovedné odvetvia. Pre komparatívnu politológiu predstavuje tento kontinent zdroj príkladov nedemokratických režimov, prechodov k demokracii, špecifických podôb prezidencializmu či federalizmu, volebných systémov a politických strán. Ďalšie témy, ktoré možno označiť za typické pre tento región, súvisia najmä s úlohou občianskej spoločnosti a jej dosahu na fungovanie celého politického systému, s problematikou etnicity predovšetkým indiánskej časti obyvateľstva, s korupciou a klientelizmom, spolulizmom či latinskoamerickými špecifikami caudillizmu, coronelizmu (typického len pre Brazíliu) či kasikizmu.

Pri analýze problémov súčasnej Latinskej Ameriky je nevyhnutné vracieť sa hlbšie do minulosti, možno intenzívnejšie ako v prípade iných kontinentov. Dôkazom je aj fakt, že korene štátnosti väčšiny týchto krajín možno hľadať v politických zmenách oboch európskych metropol. V období emancipácie národných štátov sa vytvárali základy konfliktov, ktoré pretrvávajú v latinskoamerickej spoločnosti dodnes a sú zdrojom latinskoamerickej identity. Špecifická socio-ekonomická štruktúra kontinentu je výsledkom zaradenia a transformácie ekonomických a spoločenských prvkov pôvodných štátnych útvarov do nového systému. Začiatok 19. storočia sa niesol v duchu politickej nestability, občianskych vojen a chaosu. Vznikajúce politické systémy sa často inšpirovali ústavným systémom USA, no v diametrálne odlišných podmienkach, čo sa premieta do odlišného výsledku fungovania politického systému. Zložité vytváranie jednotlivých štátov významnou mierou ovplyvňovalo aj formovanie národnej identity. Rozvoju demokratického systému vládnutia bránila oneskorená industrializácia a predovšetkým oligarchizácia politiky, ktorej výsledkom boli priepastné sociálne rozdiely medzi obyvateľstvom. Krátke obdobia legitímne dosadených vlád prostredníctvom slobodných volieb sa striedali s vojenskými diktatúrami. Politická, hospodárska a sociálna nestabilita vytvárala priestor na uskutočnenie utópií, ktoré sa inšpirovali Európou, no v latinskoamerickom kontexte nadobudli celkom odlišné črty. Príkladom je Getúlio Vargas, ktorý sa inšpiroval Novým štátom Salazara v Portugalsku, či Juan Domingo Perón, ktorého justicialistické hnutie vychádza z talian-

skeho fašizmu. Neoddeliteľnou súčasťou politiky sa stal populizmus, ktorý dokázal osloviť masy a formulovať víziu novej, prirodzene lepšej, budúcnosti. Tento fenomén by nebol možný bez charizmatického vodcu, ktorý dodnes zohráva dôležitú úlohu vo vytváraní politiky celého kontinentu. Príkladom politického štýlu charizmatického vodcu je argentínsky peronizmus, dnes možno hovoriť aj o kirchnerizme, či venezuelský chávizmus. Bolívijský prezident Evo Morales nie je klasickým populistom. Nejde totiž o politika, ktorý do prezidentskej funkcie vstúpil ako úplný outsider. Od klasických populistov sa odlišuje aj svojou reálnou úzkou väzbou na konkrétne sociálne hnutie, ktoré sa vytvorilo skôr, než sa postavil do jeho vedenia. Nové utópie po druhej svetovej vojne presadzovali radikálne guerillové ľavicové skupiny a pravicové paramilitárne skupiny, tzv. *paramilitares*. Novovzniknuté vojenské režimy prijali neoliberalnú ekonomickú politiku s cieľom transformovať spoločnosť, no vo väčšine prípadov sa skončili ekonomickou katastrofou. V roku 2001 zažila Argentína bankrot, keď sa pri moci vystriedali štyria prezidenti. Pozitívnym a dôležitým aspektom celospoločenskej krízy bolo to, že do jej riešenia nevstúpila armáda.

Záver 20. storočia sa niesol v duchu demokratickej Latinskej Ameriky. Jej pretrvávajúcim problémom však naďalej ostávajú sociálne požiadavky a očakávania obrovského rozsahu, ktoré nie je možné splniť z hľadiska krátkodobej perspektívy. Výsledkom je, že priepastné sociálne rozdiely a chudoba destabilizujú akékoľvek demokratické procesy. Príkladom je aj skutočnosť, že od roku 1989 viac ako dvanásť latinskoamerických prezidentov muselo predčasne odstúpiť zo svojho úradu. Pozitívnym a zároveň „netradičným“ prvkom je, že odovzdanie moci prebehlo nenásilne a v súlade s ústavou. Dvadsať prvé storočie sa nieslo v duchu posunu celého kontinentu „doľava“, čo bolo reakciou na výsledky zavádzania neoliberalnej politiky, ktoré priniesli ekonomický rast a modernizáciu krajiny len v prípade Chile a Brazílie. V prípade Bolívie a Venezuely ide o alternatívne prístupy, ktoré majú hlboký dosah nielen na chod spoločnosti, ale aj na celkové vnímanie týchto krajín z medzinárodného hľadiska. Latinská Amerika je dodnes akýmsi „laboratóriom“, v ktorom sa prepájajú prvky vyspelých krajín s prvkami rozvojových krajín. Dôležitým determinantom vývoja v regióne je riešenie etnickej otázky, najmä vo vzťahu k pôvodnému indiánskemu obyvateľstvu. Etnicita sa stala dôležitou konfliktnou líniou a výrazne ovplyvňuje politický vývoj najmä v Bolívii a do určitej miery aj vo Venezuele.

Štáty, ktoré sú predmetom prezentovanej monografie, predstavujú prezidentské republiky, ale s ohľadom na historickú a politickú minulosť sú v ich ústavách zakomponované ochranné mechanizmy zabraňujúce neobmedzenému vládnutiu. V prípade Argentíny môže byť prezident zvolený maximálne na dve po sebe nasledujúce funkčné obdobia a znovu sa môže uchádzať o ďalší mandát po uplynutí aspoň jedného funkčného obdobia. Okamžité znovuzvolenie hlavy štátu nepovoľuje chilská ústava, možnosť znovu kandidovať je určená až po uplynutí jedného obdobia. Bolívijská ústava z roku 2009 umožňuje jedno ďalšie okamžité znovuzvolenie, ale súčasný prezident Evo Morales vyhlásil, že bude kandidovať po tretikrát, pretože počas prvého úradovania v prezidentskej funkcii nebolo možné znovu kandidovať, čiže toto ustanovenie považuje za „neplatné“. V prípade voľby mexického prezidenta bola uplatnená zásada prísneho zákazu znovuzvolenia, ktorá vychádza z tradícií mexickej revolúcie. Na rozdiel od mnohých iných prezidentských režimov v Mexiku neexistuje funkcia viceprezidenta. Výnimku v kontexte celej demokratickej Latinskej Ameriky predstavuje Venezuela, kde na základe ústavných zmien z roku 2009 je možná neobmedzená kandidatúra volených predstaviteľov a, samozrejme, aj prezidenta republiky. Špecifický prípad reprezentuje kolumbijský prezident, ktorý disponuje špeciálnymi právomocami v prípadoch výnimočného stavu a vnútorných nepokojov. Situáciám výnimočného stavu je venovaná veľká pozornosť nielen z dôvodov politického násillia, ktoré v krajine panuje, ale taktiež v súvislosti s historickou negatívnou skúsenosťou, ktorá sa prejavila v zneužívaní zvýšených prezidentských právomocí. Celkom výnimočný prípad predstavuje Venezuela, a to od nástupu Huga Cháveza k moci. Chávez presadil v ústave z roku 1999 inštitút odvolacieho referenda (*referendo revocatorio*), prostredníctvom ktorého môže byť formou referenda odvolaný každý volený predstaviteľ, vrátane prezidenta, rovnakým alebo väčším počtom hlasov, než akými bol do funkcie zvolený. Paradoxom je, že v roku 2004 bol tento inštitút (síce neúspešne, ale predsa) využitý práve voči Chávezovi. Ďalšou zo „zvláštností“ je delenie moci. Venezuelská ústava delí moc do piatich pilierov na zákonodarnú, výkonnú, súdnu, občiansku a volebnú. Občianska moc, ktorú predstavuje *Etická rada republiky*, má za úlohu dohliadať na správu a využívanie verejného bohatstva, vyšetrovať a trestať správanie predstaviteľov štátnej moci. S nápadom vytvorenia „morálnej moci“ prišiel už Simón Bolívar, čo však senátori odmietli, prirovnávajú túto moc k inkvizícii.

Vo väčšine štátov je povinnosť voliť ústavne podložená, no prakticky jej nesplnenie nie je trestne stíhané. Výnimkou je Brazília, kde na základe ústavy z roku 1988 je hlasovanie povinné pre osoby medzi 18. a 70. rokom veku. V prípade, že sa registrovaný volič k voľbám nedostaví a do stanoveného termínu od konania volieb sa na príslušnom úrade neospravedlní, je sankcionovaný pokutou, ktorá je však veľmi nízka (vo voľbách 2010 zodpovedala cene jednej jazdy autobusom hromadnej dopravy). V prípade, že by sa registrovaný volič k voľbám nedostavil, neospravedlnil a pokutu neuhradil, podľa zákona z roku 1965 sa napríklad nemôže uchádzať o pracovné miesto v štátnej správe a nebude mu vystavený cestovný pas. Aj vzhľadom na symbolickú výšku pokuty k takýmto prípadom takmer nedochádza.

V súvislosti s nedemokratickými režimami, ktoré prevládali na kontinente, možno hovoriť o výraznejšom straníckom systéme až koncom 20. storočia. V prípade Bolívie predstavovali politické strany do roku 1985 skôr sekundárnych predstaviteľov. Mnoho úloh, ktoré v klasických demokratických spoločnostiach plnia politické strany, preberali v Bolívii hlavne odbory. Dodnes tu musia politické strany súťažiť s nestranickými politickými organizáciami, ktoré dokážu mobilizovať spoločnosť a často blokovat' aj fungovanie celého štátu. Ďalším príkladom je systém politických strán v Brazílii, ktorý bol až do 90. rokov 20. storočia označovaný za „zaostalý“. Špecifikom brazílskeho straníckeho systému, ktorý je viac-menej spoločným prvkom mnohých latinskoamerických krajín, je fenomén „zahanbenej pravice“, keď sa politici systematicky vyhýbajú označeniu konzervatívnej pravice. Za najstabilnejší je považovaný stranícky systém Chile, kde strany majú reálny vplyv na fungovanie politického systému a zároveň sú aj jeho hlavnými aktérmi. Z latinskoamerických straníckych systémov je práve chilský najviac podobný západoeurópskym. Napriek tomu je tu však viditeľný pokles dôvery v politické strany, čo korešponduje s trendom celého regiónu, no medzi latinskoamerickými krajiny ide o jeden z najväčších poklesov.

V minulosti armáda zasahovala do politického vývoja v krajinách. Striktná kontrola armády zo strany civilnej vlády však viedla k ústupu ozbrojených síl z politickej sféry. Záujmové skupiny na tomto kontinente zohrávali dôležitú úlohu v celom politickom a spoločenskom systéme. Odborové organizácie sa aktívne zapájajú do politického diania predovšetkým formou podpory kandidátov na funkciu prezidenta. V Brazílii bol koncom 70. rokov najvýraznejším z lídrov odborového hnutia Luiz Ignácio Lula da Silva, ktorý bol v roku 2002 zvolený za prezidenta.

Odborové hnutia vo Venezuele prešli v posledných rokoch výraznou zmenou. Vznikli nové, voči Chávézovi lojálne odborové organizácie. Ani tie však nie sú celkom na strane vlády a podieľajú sa na kritike niektorých vládných opatrení. V Kolumbii vzniklo niekoľko ľavicových guerillových hnutí, ktoré sa inšpirovali kubánskou revolúciou z roku 1959. Ako prvé a dodnes celosvetovo najznámejšie hnutie, vzniklo v roku 1964 – *Revolučné ozbrojené sily Kolumbie – Ľudová armáda* (FARC-EP). Na rozdiel od guerillových hnutí nemali paramilitárne skupiny hlbší ideový základ či politický cieľ. Vždy šlo skôr o realizáciu konkrétnych ekonomických záujmov určitých skupín, väčšinou v napojení na trh s drogami.

Kniha *Komparace politických systémů. Politické systémy Latinské Ameriky* predstavuje ojedinelú publikáciu v slovenskom a českom priestore. Je to najkomplexnejšie spracovaná problematika latinskoamerických politických systémov. Existujúca odborná literatúra predovšetkým od českých autorov sa nevenuje podrobne politickým systémom daných štátov. Edičný rad *Dějiny států*, vydávaná Nakladatelstvom lidové noviny, sa venuje politickému systému len okrajovo, zameriava sa predovšetkým na detailnejšiu históriu konkrétnych štátov. Edícia *Stručná historie*

států vydavateľstva Libri sa detailnejšie zaoberá politickou históriou do konca 20. storočia, a preto ju možno odporučiť ako doplnkovú literatúru k recenzovanej publikácii. Nenápadnou, no o to cennejšou je publikácia od Pavla Pečínky (*Od Guevary k zapatistům*), ktorá sa okrem prehľadu guerillových hnutí venuje aj politickej situácii do roku 1997. Kriticky možno hodnotiť drobné jazykové nedostatky, ktoré sa týkajú niektorých španielskych názvov politických strán, čo môže pôsobiť mätúco na čitateľov, ktorý tento jazyk neovládajú. V politickom vývoji jednotlivých štátov absentuje podrobnejší opis striedania vlád a prezidentov doplnený konkrétnymi rokmi. Vzhľadom na kvantitatívnu obmedzenosť publikácie nie je možné podrobnejšie analyzovanie období, ktoré viedli k súčasnému stavu latinskoamerickej spoločnosti.

Napriek tomu je táto publikácia veľmi prínosná nielen pre odborné kruhy, ale aj širšiu verejnosť a možno ju odporučiť ako vysokoškolskú učebnicu. Zostáva len dúfať, že publikácia je akosi „lastovičkou“ v rámci odbornej literatúry, zaoberajúcou sa politickými systémami Latinskej Ameriky, ktorá predznamenáva úrodnejšie časy.

Andrea Mončeková